

24. Його. Уничтожение евреев в г. Ровно в начале ноября 1941 года в свете немецких документов // Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі. – 2012. – №1. – С. 104-165.
25. Лауер В. Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер ; пер. з англ. С. Коломійця, Є. Ровного. – К., 2010. – 368 с.
26. Михальчук Р.Ю. Голокост на території Рівненщини під час нацистської окупації (1941-1944 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Р.Ю. Михальчук. – Острог, 2014. – 20 с.
27. Михальчук Р. Утворення та функціонування гетто на Рівненщині (1941-1942 рр.) / Р. Михальчук // Грані. – 2013. – №7(99). – С. 36-39.
28. Пастушенко Т. Способи виживання українських оstarбайтерів у Райху: спогади очевидців / Т. Пастушенко // Схід/Захід. – Вип. 11-12. – С. 161-179.
29. Пастушенко Т.В. Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953) / Т.В. Пастушенко. – К., 2009. – 282 с.
30. Холокост на території ССРСР : енциклопедія / гл. ред. І.А. Альтман. – 2-е изд. – М., 2011. – 1144 с.
31. Genirberg S. Among the Enemy: Hiding in Plain Sight in Nazi Germany / S. Genirberg. – Robertson Publishing, 2012. – 324 p.
32. Herbert U. Geschichte der Ausländerpolitik in Deutschland: Saisonarbeiter, Zwangsarbeiter, Gastarbeiter, Flüchtlinge / U. Herbert. – München, 2001. – 442 p.

Being based on the archived documents and other materials, the article highlights the questions of the exit of the Jewish population from Rivne region to work in Germany of the Jews both being the ways of their survival in the period of the Holocaust. The models of conduct of the Jewish on verge of life and death and factors of influence are considered on their survival in the conditions of hostile environment.

Key words: the German occupational regime, The Third Reich, ostarbeiters, Holocaust, Rivne region.

Отримано: 15.02.2015 р.

УДК 32-027.21:008(477)

І. М. Діяконович

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

УКРАЇНА — ГЕОПОЛІТИЧНА, КУЛЬТУРНА, ЕТНІЧНА «РОЗА ВІТРІВ» ЄВРОПИ

Україна, що розташована на євро-азійському перехресті, завжди була чи то суб'єктом, чи то об'єктом геополітики, незважаючи на те, як називалось державне утворення в межах сьогоднішнього українського підсоння. У статті подані деякі факти історичного та культурологічного характеру на підтвердження метафоричної назви геополітичного розташування України.

Ключові слова: суб'єкт, об'єкт, підсоння, Київська Русь, тубільний

На теренах сучасної України вже вкотре за свідомий історичний період існування людства сформувалась геополітична «роза вітрів». Спробуємо в лімітованих межах даного дослідження викласти аналітичні роздуми, які ґрунтуються на дослідженні думок вчених, дотичних до ситуації. Може видатися недоречною й дилетантською спроба філолога висловити аналітичну думку в царині геополітики, але це є лише спроба, суб'єктивне бачення ситуації, бажання висловити певні припущення.

Україна через призму історії, етногенезу, культури була об'єктом вивчення цілої плеяди вчених, які застосовували синхронний та діахронний принципи дослідження. Серед них Лев Гумільов (Древня Русь и Великая степь), Михайло Грушевський (Історія України-Руси), Володимир Білінський (Країна Моксель, або Московія), Юрій Канигін (Шлях ариїв), Іван Огієнко (Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу), Микола Котляр (Галицько-Волинська Русь), Дмитро Антонович (Українська культура), Олександр Стражний (Український менталітет. Ілюзії. Міфи. Реальність) та багато інших.

Геополітична ситуація, або геополітична «роза вітрів», в якій опинилась сьогодні Україна, то є наслідок чергового історичного переподілу світу олігархічними та політичними кланами, попри прийняттю ними ж термінологію «елітами». Особиста рефлексія автора на сучасні події має чимало об'єктивних раціональних підтверджень. Політично-олігархічні еліти, які почасти, або цілком є владними органами, циклічно перебувають у статусі об'єкту, або суб'єкту геополітики. Суб'єктом праісторичних геополітичних подій можна вважати Київську Русь на чолі з князем Святославом: після розгрому Хозарського каганату (965) військами Святослава Ігоревича на Таманському півострові утворилося Тмутараканське князівство, до складу якого незабаром увійшли землі Приазов'я, Кубані та сх. частина Кримського півострова. З поч. XI ст. князівство перебувало в складі Київської держави [3].

З початком монголо-татарського завоювання землі й князівства Київської Русі й Галицько-Волинського князівства стають об'єктом світової геополітики. Прикладом надамо знову ж таки землі Криму, поза як саме Крим став тим об'єктом геополітики початку XXI століття, яким, напевно, було відкрито «скриньку Пандори». «У XIII ст. Причорномор'я і Крим були завойовані монголо-татарами. У Криму утворився улус із центром у м. Солхат, який підлягав хану Золотої Орди. Після його розпаду тут виникла татарська держава – Кримське ханство (1449-1783). Татарські орди здійснювали грабїжницькі походи в Україну. Руйнуючи українські міста й села, вони брали в полон десятки тисяч мирних жителів і продавали їх у рабство або використовували на тяжких роботах у своїх господарствах. За даними перепису 1666-1667, проведеного Евлієм Челебі, українці становили 4/5 всього населення Криму. Для захисту від татарсько-турецької агресії у пониззі Дніпра на південь від дніпровських порогів виникло військово-політичне утворення – Запорізька Січ. До складу володінь запорізького козацтва – Вольностей Війська Запорізького – входила територія по лінії від гирла Тясмину до Чорного Лісу, далі річками Ворсклою, Синюхою і Богом до Дніпровсько-Бузького лиману, – вздовж Дніпра – до верхів'їв Конки і гирла Берди, а звідти – узбережжям Азовського моря до гирла Кальміусу та по р. Орелі до Дніпра [3].

Запорізька Січ (XVI-XVIII ст.), як державне утворення на підсонні сучасної України, відновлює статус суб'єкта геополітики. Хто ж був тією політичною елітою, яка з об'єкту тривалістю в три століття перетворилась на суб'єкт? Старшина Запорозької Січі, що складала правлячу верхівку, займалась політичним, судовим й фінансовим адмініструванням. За майновим станом старшина була представлена власниками рибних промислів, багатими скотарями й торговцями, а пізніше з розвитком інших галузей – «власниками великих зимівників, водяних млинів, чумацьких валок тощо» [3]. За допомогою машини часу панівна верхівка Січі в сучасних реаліях трансформується у олігархічні клани сучасної України, які через ненаситне бажання влади й грошей, цементовані корупцією, знову через три століття перетворили те саме підсоння на об'єкт геополітики.

Бачення цього самого геополітичного об'єкту українським вченим, митрополитом (від 1944), політичним, громадським і церковним діячем Іваном Огієнком проливає світло на те, чією в етнічному аспекті є територія сучасного Донбасу

і не тільки. «Український народ з давніх-давен запасів собі велике, просторе місце, куди тепер належать ось такі губернії Київська, Подільська, Волинська, Херсонська, Катеринославська, Полтавська, Харківська, сливе вся Чернігівщина, значні простори в губернях Люблінській, Сідлецькій, Гродненській, Минській, Бесарабській, Таврії (без Криму), частки Курської, Воронізької, Чорноморської, Ставропольської, частки області Донської й Кубанщини. В Австрії українці живуть в східній Галичині і в Буковині, а в Венгрії – в північно-східних комітатах. Крім цього, багато українців живе в Сибіру та Америці. Всіх українців тепер налічується більше 35½ мільйонів: 28 мил. в Росії, в Австрії коло 4 мил., в Венгрії – коло ½ мил., та коло 3 мил. по всяких інших колоніях» [10, с.7]. Як бачимо, «етнічні промені» української рози вітрів ще століття назад сягали території сьогоднішньої Польщі (Люблінське, Підляське, східна частина Мазовецького, Підкарпатське воєводства), Угорщини, Білорусії (Гродненська, Мінська області) та Російської Федерації (Курська, Воронежська, Ростовська області, Ставропольський, Краснодарський краї, Сибір). Підтвердженням південно-східного променя можна вважати етнічні чистки (геноцид) на Кубані під час голодомору 1933 року, де за даними перепису 1926 року проживало 62,2% українців проти 33,8% росіян [3]. На жаль, геополітичний вектор описаного Іваном Огієнком підсоння не співпадав з етнічним, так як названі етнічні землі були об'єктом поділу між Російською та Австро-Угорською імперіями.

Важливу роль у чергуванні геополітичних вітрів в аспекті об'єкт-суб'єкт відіграє менталітет соціуму в певні історичні епохи. Так, існує генетична пам'ять, яка крізь віки несе інформацію про типові зразки поведінки людини, наряду з закодованою ДНК фізичною інформацією. А, як відомо, будь-якою інформацією можна маніпулювати. Однією із типових поведінкових рис українців вважається толерантність, що є свідченням високої культури етносу. Але, дана риса є позитивною за умови її функціонування в цивілізованій, висококультурній суспільній формації. Проте, «в аморальному суспільстві толерантність позиціонується як найбільша підступність. Вона має безліч облич – зосередження життєвої енергії на споживанні та задоволенні, політкоректність щодо ідентичності інших народів, лояльність до держав і корпорацій. А вони, не поспішаючи, але впевнено займають кращі місця, мурують кращі замки, з телефірів повчають нас житейській мудрості, а наших дітей змалку вчать толерантності та смиренності роблять з них жебраків. Як наслідок, нам бракує погорди і впевненості, бо увесь уклад суспільного життя, який вони запроєктували для нас, робить з нас злидарів, плебей, розвиває в нас комплекс меншовартості» [5, с.18].

Саме комплекс меншовартості, а не толерантність, змушує нас, народ України, вкотре витримувати століттями історичні фальсифікації з боку східного сусіда. Сама державна назва «Росія» була безцеремонно вкрадена, забуваючи незаперечний факт виникнення Київської Русі задовго до «Залешанської землі», або Московії. «Навіть професори Московського університету С.М. Соловйов і В.О. Ключевський крізь зуби визнавали: так, Русь за старих часів була, але великороси як народ з'явилися аж у XVI-XVII століттях. Отож і посягати на Русь не було підстав. Розвалювався міф про «третій Рим», про право великоросів «збирати землі російські». Але як хотілося!» [2, с.3]. Нагадаємо, річка Рось (права притока Дніпра) бере початок біля села Ординці Вінницької області й протікає землями Київської та Черкаської областей, й корінь слова у назві річки аж ніяк не пов'язаний з топонімами сучасної Росії.

Володимир Білінський на підставі історичних фактів розвіює міф про право «первородства», або старшого брата: «Московія як князівство вперше з'явилася 1277 року з «височайшого повеління» татаро-монгольського Суверена, і була

вона звичайним улусом Золотої Орди. Тобто сам «град Москва», і Московське князівство-улус з'явилися не в часи великого Київського князювання, не з волі київських князів, а в часи татаро-монголів із веління ханів Золотої Орди на території, підвладній династії Чингісидів» [2, с.16]. Історія вже знала факти викрадення права «первородства». Найперший з них зафіксований у Старому Заповіті. Коли вже літня Ревека зачала, то не повірила своїм відчуттям й запитала у Господа й почула у відповідь: «Два племена в утробі твоїй, і два народи з твого нутра будуть виділені... і старший молодшому буде служити» [1, с.25]. А сталося це через подвійний обман молодшого Ісакового сина Якова свого старшого брата Ісава. Перший раз він нагодував голодного й втомленого Ісава, випросивши в того взамін первородство. А іншим разом перехитрив старого та сліпого батька Ісака й викрав батьківське благословення. А в благословенні тому була запрограмована доля цілого народу: «І хай Бог тобі дасть з роси неба, і з ситості землі... Нехай тобі служать народи, і народи нехай тобі кланяються!» [1, с.27] Дізнавшись про обман свого молодшого сина Ісак заплакав й так поблагословив свого улюбленого старшого сина: «...і зо свого меча будеш жити, і будеш служити ти брату своєму. Та проте, коли подбаєш, то зламаєш ярмо його з ший своєї...» [1, с.28] Чи не вирішив український старший брат та подбати про себе й скинути з себе ярмо молодшого брехливого брата?!

Щодо українського культурного вектору, то попри відсутність реакції лакмусу на власне українську мову, яка, як будь-яка інша мова апіорі має бути визначальною у царині культури, тубільність нашої культури незаперечна. Звернемося до праці відомого українського вченого, мовознавця й лексикографа Івана Огієнка «Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу». У цій праці автор методично доводить самобутність української культури, її відмінність й первинність відносно російської. Ось що Іван Огієнко зауважує щодо українського орнаменту: «Пишна природа чарівного краю нашого сама нахилиє своїх мешканців до замилювання у всякім мистецтві. І ми бачимо орнамент на кожному кроці життя селянського: малюнки криють сволюки й комини, містяться над дверима та вікнами, по стінах хат, оздоблюють дерев'яний посуд, широко розкинулись по скринях, мисниках, на річах свіцьких і церковних. Вироби з скла та глини, плетіння, ткацтво, різьба на дереві, наші всім відомі писанки, наші вишивки, що оздоблюють все: сорочки, очіпки, каптурі, хустки, рушники, фартухи, навіть задки на чоботях, наші плахти та килими, – все це свідчить про талановитий народ, що і тут утворив оригінальну культуру» [10, с.10]. Саме цей автохтонний орнамент чи не першим свідчить про відновлення національного духу народу, який на початку III тисячоліття вирішив позбутися комплексу меншовартості. Адже як християнство прийшло на Київську Русь з Візантії, так й просвітництво й ученість мігрували з руських земель до фіно-угорських племен Московії. «Слов'янські племена не мали жодного споріднення з племенами меря, мурома, весь, мещера, перм, печора, мокша, мордва, марі, які жили в X-XIII століттях у землі Моксель, а пізніше – в Московії, споконвічній землі великоросів. То були племена іншого, не слов'янського походження, а споконвіків фінського» [2, с.11]. «В самім кінці XVII-го віку, р. 1058, ще й Петро I скаржився патріарху: «Священники у нас грамот'ї мало ум'ють..., Ежели бы их... вь обучение послать вь Киевь вь школы...»» [10, с.62] «Ще р. 1640 славний наш митрополіта Київський Петро Могила писав цареві Михайлу Федоровичу, що на Москві дужо потрібно завести науку, а коли б цареві було завгодно, то він обіцяв йому прислати учителів. Але царь не звернув на це свої уваги» [10, с.64].

Культурний вектор розвитку на українському підсонні ще з середньовіччя мав західний, а не східний, азійський напрямок. Про це наголошує дослідник історії Володимир Білінський: «Нам також відомо, що Князі були достойні, не грабували сусідів, не вбивали підданих, як чинили московські. Уже в XIV столітті вони побудували великі кам'яні фортеці, такі як Кам'янець, Смотрич, Бакота тощо. Українські міста вже в ті часи жили за цивілізованими європейськими законами. У 1432 році місто Кам'янець-Подільський отримало Магдебурзьке право. За цим правом князь не міг переслідувати, а тим паче вбити людину. Населення міста жило, працювало і управлялося на підставі цивілізованих європейських законів» [2, с.12]. Посилаючись на це саме джерело, довідуємось, що український народ походить від давніх споріднених слов'янських племен полян, деревлян, волинян, бужан, тиверців, дулібів, уличів, северян.

Досліджуючи історичні джерела, важко уникнути суб'єктивізму. Віталій Тельвак наводить цитату Д. Багалія щодо об'єктивізму, як методики трактування історичних процесів: «Позбутися повністю суб'єктивного елементу в історії неможливо; образ минулого заломлюється двічі: по-перше, у самих свідченнях, а по-друге, в особі історика. Але необхідно прагнути до об'єктивності... Не можна заперечувати впливу на істориків таких факторів, як національність, характер епохи, релігійні і політичні погляди і т. ін.» [13, с.7]. Не бракує суб'єктивності й автору даного дослідження. Але, коли на сході щодоби гинуть воїни, віддаючи найдорожче, що є в людині за об'єктивну правду, а Надія Савченко за цю ж таки правду відмовляється від чергової тарілки тюремної баланди, важко не бути суб'єктивним. Об'єктивність, чи суб'єктивність, історична правда, чи перекручування фактів певними політичними блязями, однаково, найважливіші питання, на які повинні відповідати у своєму житті людина, перебувають поза компетенцією науки.

Список використаних джерел:

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Avon : Bath Press, 1993. – 1273 с.
2. Білінський В. Країна Моксель, або Московія / В. Білінський – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2009. – 376 с.
3. Історичні землі України. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80>
4. Винниченко В. Щоденники / В. Винниченко // Київська старовина : наук. іст.-філолог. журн. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 93-103.
5. Данишин В. Іду на Ви. Кодекс українця нової доби / В. Данишин. – Львів : ЛА «Піраміда», 2014. – 268 с.
6. Забужко О. З мапи книг і людей / О. Забужко. – Кам'янець-Подільський : Рута, 2012. – 376 с.
7. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава / Я. Ісаєвич // Київська старовина. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 3-10.
8. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників / Т. Каляндрук. – Львів : ЛА «Піраміда», 2013. – 288 с.
9. Маринович М. Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису / М. Маринович. – К. : Дух і література, 2003. – 544 с.
10. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного, життя українського народу / І. Огієнко. – К. : Вид-во книгарні О. Череповського, 1918. – 275 с.
11. Писаренко Ю. Першопчатки Києва: наукові уявлення та народна традиція / Ю. Писаренко // Київська старовина. – К. : АртЕк, 2002. – №1. – С. 24-36.
12. Сегеда С. У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України / С. Сегеда. – К. : Наш час, Видавн. дім «Києво-Могилянська академія», 2013. – 432 с.

13. Тельвак В. Методологічні основи історичних поглядів М.С. Грушевського / В. Тельвак // Київська старовина. — К. : АртЕк, 2002. — №2. — С. 3-28.

The article presents some reflections on specific geopolitical location of Ukraine that over the history of centuries made the territory experience the condition of being either a subject or an object of geopolitics no matter what state name it had. The time of Prince Svyatoslav who reigned Kyivan Rus' in 957-972 and became famous for defeating the Khazar kahanate and widening the state by joining lands of Kuban', lands adjacent to the coast of the Azov Sea and partly Crimea, this period can be considered for Ukraine as a subject of geopolitics. Similar status might be possible to grant to the period of the Zaporizhian Sich known also as a «cossack republic», as the highest power in it belonged to the assembly of all its members.

Key words: subject, object, territory, Kyivan Rus', indigenous

Отримано: 26.02.2015 р.

УДК 001(477.43)«1918-1920»(092):061.23

О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА В КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ, МАСШТАБИ І РЕЗУЛЬТАТИВНІСТЬ (1918-1920 рр.)

На основі архівних і опублікованих джерел, а також праць українських істориків досліджується багатогранна діяльність науково-педагогічного, державного і громадського діяча Івана Огієнка, спрямована на організацію гуманітарної допомоги студентській молоді, професурі, учасникам визвольних змагань, державним службовцям та іншим громадянам УНР, які потрапили в складні життєві умови і потребували невідкладної матеріальної підтримки з метою виживання.

Ключові слова: Іван Огієнко, гуманітарні ініціативи, стипендія, матеріальна допомога, джерела матеріальної підтримки, Подільська управа Українського Червоного Хреста.

У зв'язку з російською агресією і, як наслідок, серйозним ускладненням сучасної соціо-гуманітарної ситуації на сході України, яка у низці окупованих населених пунктів набирає характеру катастрофи, надзвичайно актуальним стає питання про залучення різних державних, приватних і громадських чинників до організації негайної результативної допомоги сотням тисяч людей, які опинилися без засобів до існування. У цьому ж контексті потребує повнішої і кращої реалізації державна програма матеріальної підтримки тимчасово переміщених з Криму і Донбасу в інші регіони держави майже одного мільйона українських громадян.

Певне значення для вирішення цієї складної проблеми має уже нагромаджений і узагальнений, а також маловідомий широкому загалу історичний досвід, пов'язаний, зокрема, з діяльністю державних структур, окремих українських діячів щодо розв'язання гуманітарних питань в ході Української революції 1917-1921 рр., коли рівень життя усіх основних груп населення різко знизився і через воєнні дії збільшився контингент внутрішньо-переміщених осіб. З-поміж державних діячів, які активно займалися цією проблемою, виділяється І. Огієнко, на долю якого випало керувати Кам'янець-Подільським держав-